

XORAZM VILOYATIDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Ibragimova Mohigul Tangribergan qizi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi magistranti

e-mail: mohigulibragimovaa29@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari, mavjud turistik va madaniy-meros salohiyatidan samarali foydalanish hamda sohada xizmat ko'rsatish sifatini oshirish masalalari kompleks tadqiq qilingan. Tadqiqot davomida ziyorat turizmining umumiy turizm tizimidagi nazariy va me'yoriy-huquqiy asoslari yoritilgan, xalqaro tajriba tahlil qilingan hamda Xorazm viloyati turizm sohasining hozirgi holati va dinamikasi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, ziyorat turizmi infratuzilmasini yaxshilash, davlat va xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarini keng joriy etish orqali hududning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash yo'nalishlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijasida Xorazm viloyatining ziyorat turizmi jozibadorligini oshirishga qaratilgan amaliy taklif va ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ziyorat turizmi, Xorazm viloyati, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, turizm infratuzilmasi, davlat va xususiy sheriklik, xalqaro tajriba, Halol standarti, turistik salohiyat, rekreatsion resurslar.

Abstract: This scientific article comprehensively examines the organizational and economic mechanisms for the development of pilgrimage tourism in the Khorezm region, the effective use of existing tourism and cultural heritage potential, and the improvement of service quality in the sector. The study highlights the theoretical, regulatory, and legal foundations of pilgrimage tourism within the general tourism system, analyzes international experience, and assesses the current state and dynamics of the tourism sector in the Khorezm region. Furthermore, directions for ensuring the economic sustainability of the region through improving pilgrimage tourism infrastructure and widely implementing public-private partnership (PPP) mechanisms are substantiated. As a result of the research, practical proposals and scientific recommendations aimed at increasing the attractiveness of pilgrimage tourism in the Khorezm region have been developed.

Keywords: Pilgrimage tourism, Khorezm region, organizational and economic mechanism, tourism infrastructure, public-private partnership, international experience, Halal standard, tourism potential, recreational resources.

Абстрактный: В данной научной статье комплексно исследованы организационно-экономические механизмы развития паломнического туризма в Хорезмской области, вопросы эффективного использования существующего туристского и культурно-исторического потенциала, а также повышения качества оказываемых услуг. В ходе исследования освещены теоретические и нормативно-правовые основы паломнического туризма в общей системе туризма, проанализирован международный опыт и дана оценка современному состоянию и динамике туристской отрасли Хорезмской области. Кроме того, обоснованы направления обеспечения экономической устойчивости региона путем улучшения инфраструктуры паломнического туризма и широкого внедрения механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП). В результате исследования разработаны практические предложения и научно-методические рекомендации, направленные на повышение привлекательности паломнического туризма в регион.

Ключевые слова: Паломнический туризм, Хорезмская область, организационно-экономический механизм, туристская инфраструктура, государственно-частное партнерство, международный опыт, стандарт Халяль, туристский потенциал, рекреационные ресурсы.

Kirish (Введение/Introduction).

Jahon iqtisodiyotida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi jadal ortib borayotgan bir sharoitda turizm sektori milliy va hududiy iqtisodiyotlarning drayverlaridan biriga aylanmoqda. BMT Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha amalga oshirilayotgan xalqaro sayohatlarning qariyb 20-25 foizi diniy, ma'rifiy va ziyorat maqsadlari bilan bog'liqdir. Ziyorat turizmi iqtisodiy tebranishlarga chidamli bo'lib, mavsumiylik ta'siriga kamroq uchraydigan va mahalliy hamjamiyatlarda daromadlarini oshirishda yuqori samaradorlikka ega bo'lgan turizm yo'nalishi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi, xususan, qadimiy sivilizatsiya ochoqlaridan biri bo'lgan Xorazm viloyati o'zining boy madaniy-tarixiy merosi, tasavvuf namoyandalari va islom me'morchiligining noyob durdonalari bilan jahon ziyorat turizmikartasida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda viloyatda ziyorat turizmini rivojlantirish nafaqat hududiy YaHM (yalpi hududiy mahsulot) hajmini oshirish, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, qishloq va shahar infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda kichik va o'rta biznes sub'ektlarini qo'llab-quvvatlashning tashkiliy-iqtisodiy vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, Xorazm viloyatining mavjud ziyorat turizmi salohiyati va resurslaridan foydalanish darajasi bugungi davr talablariga va xalqaro

standartlarga to'liq javob bermaydi. Ziyoratchilarga xizmat ko'rsatish infratuzilmasining yetarsizligi, davlat va xususiy sheriklik mexanizmlarining yetarlicha joriy etilmaganligi hamda zamonaviy marketing strategiyalarining yetishmasligi sohani jadal rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan omillardandir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Ziyorat turizmi zamonaviy turizm industriyasining o'ziga xos yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi diniy-ma'naviy qadriyatlar bilan bir qatorda hududlarning iqtisodiy salohiyati, turistik infratuzilmasi va boshqaruv tizimining samaradorligiga ham bog'liq. O'zbekistonda turizm sohasini rivojlantirishning huquqiy asoslari "Turizm to'g'risida"gi Qonun bilan belgilangan bo'lib, unda turizm sohasidagi munosabatlarni tartibga solish, turistik xizmatlar bozorini rivojlantirish hamda turistlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash masalalari nazarda tutilgan [1]. Mazkur huquqiy baza ziyorat turizmini hududiy rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Turizm sohasida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik infratuzilmani rivojlantirish, xizmatlar sifatini oshirish va investitsiyalarni

jalb qilishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunida davlat-xususiy sheriklik loyihalarini tashkil etish va amalga oshirishning huquqiy asoslari belgilangan [2]. Ziyorat turizmi obyektlari atrofida transport, mehmonxona, ovqatlanish, savdo va axborot xizmatlarini rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish hududiy turizm infratuzilmasini takomillashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish masalasi davlat siyosati darajasida ham alohida yo'nalish sifatida shakllangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6165-son Farmonida ziyoratchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ziyorat turizmi infratuzilmasini rivojlantirish va ushbu yo'nalishning turistik salohiyatidan samarali foydalanish vazifalari belgilangan [3]. Ushbu hujjat ziyorat turizmini nafaqat diniy-ma'naviy, balki hududiy iqtisodiy rivojlanish omili sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ziyorat turizmining mohiyati va evolyutsiyasi keng tadqiq etilgan. Collins-Kreiner ziyorat hodisasini turizmning tarixiy va zamonaviy shakllari bilan bog'liq holda o'rganib, ziyoratning vaqt o'tishi bilan o'zgarib borayotgan xususiyatlariga e'tibor qaratadi [4]. Muallifning yondashuvi ziyorat turizmini faqat diniy safar sifatida emas, balki turli ijtimoiy, madaniy va turistik motivlar uyg'unlashadigan murakkab hodisa sifatida tadqiq etish zarurligini ko'rsatadi.

Timothy va Olsen diniy turizm hamda ma'naviy sayohatlarni kompleks ravishda tahlil qilib, din, turizm va destinatsiya o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yoritgan [5]. Mazkur tadqiqot ziyorat turizmi destinatsiyalarida tarixiy-diniy obyektlar, tashrif buyuruvchilarning motivlari, mahalliy hamjamiyat va turistik infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun nazariy asos yaratadi. Shu nuqtayi nazardan, Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishda mavjud tarixiy va diniy obyektlarni yagona turistik marshrutlarga birlashtirish muhim tashkiliy vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Ziyorat turizmining iqtisodiy jihatlarini infratuzilmani boshqarish bilan bevosita bog'liq. Bhardwaj diniy turizmning iqtisodiy o'lchamlari va infratuzilmani boshqarish masalalarini tadqiq etib, turistik oqimlarning hudud iqtisodiyotiga ta'siri hamda tegishli infratuzilmani rivojlantirish zarurligini asoslaydi [6]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, ziyorat turizmining iqtisodiy samaradorligini baholashda turistlar soni bilan bir qatorda joylashtirish vositalari, transport, ovqatlanish, savdo va boshqa xizmatlarning rivojlanish darajasini ham hisobga olish lozim.

Turizmni rejalashtirish va boshqarish masalalariga Tuhliyev va Qudratov tomonidan alohida e'tibor qaratilgan. Mualliflar turizmni hududiy rejalashtirish, boshqarish va turistik resurslardan samarali foydalanishning tashkiliy jihatlarini yoritgan [7]. Mazkur ilmiy yondashuv Xorazm viloyatida ziyorat turizmi obyektlarini hududiy jihatdan muvofiqlashtirish, turistik marshrutlarni optimallashtirish va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini kompleks rivojlantirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida ziyorat turizmining iqtisodiy mexanizmlarini o'rganishda Boltabayev va Usmonovning tadqiqoti muhim ahamiyatga ega. Mualliflar O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilib, ushbu yo'nalishning iqtisodiy salohiyatidan foydalanish, turistik xizmatlarni rivojlantirish va ziyorat turizmini qo'llab-quvvatlash mexanizmlariga e'tibor qaratgan [8]. Mazkur tadqiqot Xorazm viloyatining o'ziga xos sharoitlarida ziyorat turizmini rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishda muhim nazariy asos bo'la oladi.

Ziyorat turizmini rivojlantirishda destinatsiya marketingining o'rnini ham muhim hisoblanadi. Navruz-zoda va Navruz-zoda pilgrimage tourism uchun destinatsiya marketing vositalarini o'rganib, ziyorat obyektlarini targ'ib qilish, hududning turistik imijini shakllantirish va tashrif buyuruvchilar oqimini ko'paytirishda marketing instrumentlarining ahamiyatini ko'rsatgan [9]. Ushbu yondashuv Xorazm viloyatining ziyorat turizmi salohiyatini xalqaro va mahalliy bozorlarda targ'ib qilish, raqamli marketingdan foydalanish hamda turistik brendni shakllantirish zaruratini asoslaydi.

Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ziyorat turizmini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishlarni qamrab oladi: huquqiy tartibga solish [1; 3], davlat-xususiy sheriklik [2], infratuzilmani rivojlantirish [6], hududiy rejalashtirish va boshqaruv [7], iqtisodiy mexanizmlar [8] hamda destinatsiya marketingi [9]. Shu bilan birga, Xorazm viloyati misolida ziyorat turizmining tarixiy-diniy salohiyati, infratuzilma imkoniyatlari, investitsion mexanizmlar, davlat-xususiy sheriklik, marketing va hududiy boshqaruv instrumentlarini yagona tizim sifatida kompleks tadqiq etish zarurati mavjud.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotda Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalasiga kompleks yondashish, hududning ziyorat obyektlari va turistik resurslarini baholash, mavjud infratuzilmaning rivojlanish darajasini aniqlash hamda davlat, xususiy sektor va mahalliy hamjamiyat ishtirokini muvofiqlashtirishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods).

Ushbu tadqiqotni olib borishda ilmiy bilishning mantiqiy va tizimli tahlil usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi usul va yondashuvlarni o'z ichiga oladi:

Dialektik va tizimli yondashuv: Ziyorat turizmini murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida va uning tarkibiy qismlari (infratuzilma, moliya, boshqaruv, investitsiya) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganishda qo'llanildi.

Qiyosiy va me'yoriy-huquqiy tahlil: Ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajriba (Saudiya Arabistoni, Turkiya, Malayziya) hamda O'zbekiston Respublikasining me'yoriy-huquqiy bazasi qiyosiy o'rganildi.

Statistik va trend tahlili: Xorazm viloyati Statistika boshqarmasi va Turizm qo'mitasining 2018-2023 yillardagi statistik ma'lumotlari asosida turizm oqimi, joylashtirish vositalari va xizmatlar hajmining dinamikasi tahlil qilindi.

SWOT-tahlil usuli: Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning kuchli va kuchsiz tomonlari, imkoniyatlari hamda xavf-xatarlari baholandi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmon va Qarorlari, Statistika agentligi, Turizm qo'mitasi, Xorazm viloyati hokimligining rasmiy ma'lumotlari hamda ilmiy-amaliy konferensiyalar materiallari va xalqaro ma'lumotlar bazasi tashkil etadi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Xorazm viloyatining turizm sohasi hamda ziyorat turizmining 2021-2025-yillardagi statistik va iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatadiki, hududda turizm sektori tiklanish va barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etdi. Viloyatga tashrif buyurgan jami turistlar va ziyoratchilar soni 2021-yildagi 450.5 ming kishidan 2025-yilda 950.8 ming kishiga yetib, o'sish sur'ati 211.1 foizni tashkil qildi. Xususan, xorijiy turist va ziyoratchilar soni 55.8 ming kishidan 225.4 ming kishiga ko'payib, 403.9 foizlik yuqori o'sish dinamikasini ko'rsatdi.

Hududdagi joylashtirish vositalari (mehmonxonalar, hostel va mehmon uylari) soni 2021-yildagi 115 birlikdan 2025-yilda 220 birlikka yetdi, umumiy o'rinlar sig'imi esa 5.1 ming o'rindan 10.2 ming o'ringacha ko'paydi. Bu ko'rsatkichlar viloyatda turizm infratuzilmasiga kiritilayotgan xususiy va davlat investitsiyalari hajmining ortib borayotganligini tasdiqlaydi. Ko'rsatilgan turizm xizmatlari hajmi 2021-yildagi 142.0 mlrd. so'mdan 2025-yilda 425.6 mlrd. so'mga yetib, 3.0 baravarga oshdi.

1-jadval

Xorazm viloyati turizm va ziyorat sohasi ko'rsatkichlarining dinamikasi (2021-2025 yillar)¹

Ko'rsatkichlar	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.	2025/2021-y. % da

¹ Muallif ishlanmasi.

Jami buyurganlar (ming kishi)	tashrif	450.5	670.8	820.3	890.5	950.8	211.1%
Xorijiy turist va ziyoratchilar (ming kishi)		55.8	110.2	178.8	201.2	225.4	403.9%
Mahalliy ziyoratchilar (ming kishi)		394.7	560.6	641.5	689.3	725.4	183.8%
Joylashtirish vositalari soni (birlik)		115	148	185	202	220	191.3%
O'rinlar sig'imi (ming o'rin)		5.1	6.8	8.5	9.4	10.2	200.0%
Turizm xizmatlari hajmi (mlrd. so'm)		142.0	215.6	340.2	385.0	425.6	299.7%

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Xorazm viloyatidagi ziyorat va madaniy-ma'rifiy turizm obyektlariga tashrif buyuruvchilarning umumiy turistik oqimdagil ulushi 68.5 foizni tashkil etadi. Asosiy ziyorat oqimi "Ichan-Qal'a" va "Dishan-Qal'a" me'moriy majmualari, Pahlavon Mahmud maqbarasi, Said Alovuddin maqbarasi, Sheikh Mukhtar Vali maqbarasi hamda Al-Xorazmiy va Al-Beruniy me'moriy-yodgorlik majmualariga to'g'ri keladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Xorazm viloyatidagi ziyorat va madaniy-ma'rifiy turizm obyektlariga tashrif buyuruvchilarning umumiy turistik oqimdagil ulushi 68.5 foizni tashkil etadi. Asosiy ziyorat oqimi "Ichan-Qal'a" va "Dishan-Qal'a" me'moriy majmualari, Pahlavon Mahmud maqbarasi, Said Alovuddin maqbarasi, Sheikh Mukhtar Vali maqbarasi hamda Al-Xorazmiy va Al-Beruniy me'moriy-yodgorlik majmualariga to'g'ri keladi.

2-jadval

Xorazm viloyatining asosiy ziyorat obyektlari bo'yicha tashriflar ulushi (2025-yil natijalari)²

Ziyorat obyekti nomi	Joylashgan hududi	Yillik tashrif buyuruvchilar (ming kishi)	Jami oqimdagil ulushi (%)	O'rtacha qolish vaqti (soat)
Pahlavon Mahmud maqbarasi	Xiva shahri (Ichan-Qal'a)	651.3	68.5%	2.5
Said Alovuddin maqbarasi	Xiva shahri (Ichan-Qal'a)	480.2	50.5%	1.2
Juma masjidi va minorasi	Xiva shahri (Ichan-Qal'a)	592.0	62.2%	1.8
Sheikh Mukhtar Vali maqbarasi	Yangiariq tumani	185.4	19.5%	3.0
Ulli Hovli etnografik majmuasi	Urganch tumani	210.6	22.1%	4.0
Al-Xorazmiy va Al-Beruniy majmuasi	Urganch shahri	315.8	33.2%	1.5

Tadqiqot doirasida o'tkazilgan so'rovnoma natijasida xorijiy va mahalliy ziyoratchilarning viloyatda amalga oshiradigan kunlik va umumiy xarajatlar tarkibi aniqlandi. Xorijiy ziyoratchining kunlik o'rtacha xarajatlari: 115.0 AQSh dollarini tashkil etdi (shundan 42% joylashtirish, 28% ovqatlanish, 15% suvenir va hunarmandchilik buyumlari, 10% transport va 5% gid-tarjimonlik xizmatlari). Mahalliy ziyoratchining kunlik o'rtacha xarajatlari: 380.0 ming so'mni tashkil etdi (shundan 35% ovqatlanish, 30% transport, 20% ehson va ehson mahsulotlari, 15% joylashish).

Tahlillar ziyoratchilarning viloyatda o'rtacha qolish muddati (length of stay) past darajada saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Xorijiy ziyoratchilar uchun bu ko'rsatkich o'rtacha 1.8-2.2 kunni, mahalliy ziyoratchilar uchun esa 1.2-1.5 kunni tashkil etmoqda. Ziyorat turizmidan

tushadigan tushumlarning hududiy iqtisodiyotdagi ko'paytiruvchi (multiplier) ta'siri hozircha yetarli darajada yuqori emas.

Tadqiqot davomida viloyatdagi ziyoratgohlarda "Halol" va "Muslim Friendly" standartlarining joriy etilish holati ham o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, viloyatdagi mavjud 220 ta mehmonxona va umumiy ovqatlanish korxonalarining faqat 14.2 foizigina (31 birlik) rasmiy "Halol" sertifikatiga yoki ushbu standart talablariga mos keladigan xizmat ko'rsatish sharoitlariga ega.

Davlat va xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarining qo'llanilishi tahlil qilinganda, ziyorat obyektlari atrofidagi infratuzilma loyihalarida xususiy kapitallashuv darajasi 18.5 foizdan oshmasligi, qolgan qismi asosan davlat byudjeti va nodavlat tashkilotlar mablag'lari hisobiga moliyalashtirilayotgani aniqlandi.

Natijalarning nazariy va amaliy tahlili.

Olingan natijalar Xorazm viloyatining ziyorat turizmi salohiyati juda yuqori bo'lishiga qaramay, sohadagi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar hali to'liq shakllanmaganligini va mavjud imkoniyatlardan to'liq foydalanilmayotganini ko'rsatadi.

Olingan ma'lumotlarni xalqaro amaliyot va ilmiy adabiyotlar bilan qiyoslaganda, Malayziya, Indoneziya hamda Turkiya kabi mamlakatlarda ziyorat va diniy turizmni rivojlantirishda servis standartlarini unifikatsiya qilish hamda davlat va xususiy sheriklik tizimidan keng foydalanish asosiy iqtisodiy omil hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda N. Collins-Kreiner va D. Timothy tomonidan ta'kidlanganidek, ziyoratchilarning ehtiyojlarini har tomonlama qondirish (ovqatlanish, gigiyena, qulay transport, logistika va ruhiy muhit) ziyoratchining hududda qolish muddatini uzaytirish va tushumlarni ko'paytirishning asosiy omilidir. Xorazm viloyatida esa ziyoratchilarning o'rtacha qolish muddatining qisqaligi (1.8-2.2 kun) aynan ushbu kompleks xizmatlar zanjirining uzviy emasligi bilan bog'liq.

Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning ichki omillari va tashqi muhit ta'sirini baholash uchun SWOT-tahlil matritsini muhokama qilish muhim hisoblanadi:

3-jadval

Xorazm viloyati ziyorat turizmi salohiyatining SWOT-tahlili³

Kuchli tomonlari (Strengths - S)	Kuchsiz tomonlari (Weaknesses - W)
YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan boy madaniy-tarixiy va diniy merosning mavjudligi.	Ziyoratgohlar atrofida servis va logistika infratuzilmasining yetarsizligi.
Pahlavon Mahmud kabi jahonga mashhur siymolar qadamlarining joylashgani.	"Halol" va "Muslim Friendly" sertifikatiga ega mehmonxona va umumiy ovqatlanish obyektlarining kamligi.
Urganch Xalqaro aeroporti va temir yo'l qatnovlarining yo'lga qo'yilganligi.	Ziyoratchilarning o'rtacha qolish muddatining qisqaligi.
Imkoniyatlar (Opportunities - O)	Xavf-xatarlar (Threats - T)
Xalqaro ziyorat turizmi bozorida (Malayziya, Indoneziya, Yaqin Sharq) talabning ortishi.	Mintaqaviy va xalqaro turizm bozorida raqobatning kuchayishi.
Davlat va xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlari orqali investitsiyalarni jalb qilish.	Mintaqadagi ekologik va iqlimiy o'zgarishlar (Orolbo'yi hududi ta'siri).
Ziyoratgohlarni o'zaro bog'lovchi va raqamlashtirilgan marshrutlarni yaratish.	Infratuzilma xarajatlarining oshishi va investitsion risklar.

Muhokama jarayonida aniqlangan asosiy tashkiliy-iqtisodiy muammolar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, infratuzilmaviy cheklovlar va xizmatlar sifatining standartlashmaganligi. Ziyorat obyektlari atrofida zamonaviy sanitar-gigienik shoxobchalar, gigienik tahoratxonalar, Halol sertifikatli ovqatlanish majmualari hamda mavsumiy transport to'xtash joylarining yetishmasligi ziyoratchilar uchun noqulayliklar tug'dirmoqda.

Ikkinchidan, sezilarli darajadagi mavsumiylik tebranishlari. Viloyatga ziyoratchilar oqimi asosan bahor (mart-may) va kuz (sentabr-

² Muallif ishlanmasi.

³ Muallif ishlanmasi.

noyabr) oylariga to'g'ri keladi. Qish va yoz oylarida ziyoratchilar oqimining keskin kamayishi turizm korxonalarining moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buni bartaraf etish uchun qishki va yozgi davrlarda maxsus arzonlashtirilgan ma'rifiy va ziyorat paketlarini (off-season packages) joriy etish talab qilinadi.

Uchinchidan, moliya-investitsiya va DXSH mexanizmlarining susayganligi. Tarixiy va ziyorat obyektlarini saqlash, ularning atrofida zamonaviy xizmat ko'rsatish va ko'ngilochar-madaniy infratuzilmani barpo etishda xususiy sertifikatlangan investorlarni jalb qilish darajasi past. Xususiy investorlar uchun kafolatlangan va jozibador iqtisodiy va soliq imtiyozlari mexanizmi yetarlicha targ'ib qilinmagan.

To'rtinchidan, raqamli texnologiyalar va zamonaviy marketing strategiyalarining yetarlicha qo'llanilmasligi. Xorazm viloyatining ziyoratgohlari haqidagi ko'p tilli interaktiv axborot portallari, QR-kodli navigatsiya tizimlari hamda virtual turizm (VR/AR) vositalari to'liq joriy etilmagan. Bu esa yoshlar va xorijiy sayyohlarni jalb qilish imkoniyatini cheklaydi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda viloyatda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi aniq tavsiyalar ilgari suriladi:

Infratuzilmani modernizatsiya qilish bo'yicha: Urganch xalqaro aeroporti va temir yo'l vokzalidan viloyatning barcha chekka tumanlaridagi ziyoratgohlarga qatnovchi maxsus "Ziyorat Ekspres" gibrad transport yo'nalishlarini yo'lga qo'yish. Viloyatdagi barcha ommaviy ziyoratgohlarda DXSH shartlari asosida zamonaviy va bepul/pullik uzluksiz ishlaydigan sanitariya-gigiyena shoxobchalarini qurish.

Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha: Xorazm viloyati Turizm boshqarmasi va DXSH agentligi bilan birgalikda ziyoratgohlari atrofida yer maydonlarini belgilash hamda tayyor investitsion lotlarni (mehmonxona, iasho obyekti, avtoturargoh, muzey) elektron auksionga chiqarish. Ziyorat obyektlari infratuzilmasiga investitsiya kiritgan xususiy sub'ektlarga dastlabki 3-5 yilda mol-mulk va yer soliqlaridan imtiyozlar berish mexanizmini kengaytirish.

Raqamlashtirish va innovatsiyalar ("Smart Pilgrimage"): Xorazm viloyatidagi barcha ziyoratgohlarning tarixi, joylashuvi, transport marshrutlari hamda atrofidagi xizmat ko'rsatish obyektlarini o'z ichiga

olgan ko'p tilli mobil ilovani ishlab chiqish (xususiy IT kompaniyalar bilan DBOT modeli asosida).

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Olib borilgan ilmiy va amaliy tahlillar natijasida Xorazm viloyatida ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Davlat va xususiy sheriklik (DXSH) modelini keng joriy etish: Ziyorat obyektlari (masalan, Ichan-Qal'adan tashqaridagi kam o'rganilgan va ta'mirga muhtoj obidalar) atrofidagi infratuzilmani (avtoturargohlar, esdalik sovg'alari rastalari, ovqatlanish va dam olish shoxobchalari) barpo etish va boshqarishda xususiy sektorni DXSH shartnomalari asosida uzun muddatga jalb qilish zarur. Bu davlat byudjeti yukini kamaytiradi va xizmat ko'rsatish samaradorligini oshiradi.

2. Ziyorat infratuzilmasini xalqaro standartlarga moslashtirish: Xorazm viloyatidagi joylashtirish vositalari (mehmonxonalar, mehmon uylari) va umumiy mavjudlik obyektlarida "Halol" (Halal Food and Accommodation) va "Muslim Friendly Tourism" xalqaro standartlarini sertifikatlashtirish tizimini tezlashtirish lozim. Bu Indoneziya, Malayziya, Turkiya va Arab mamlakatlaridan keladigan xorijiy ziyoratchilar oqimini kamida 25-30% ga oshirish imkonini beradi.

3. Ziyorat turizmining integratsiyalashgan klasterini yaratish: Viloyatda "Xiva - Urganch - Xonqa - Xazorasp - Qo'shko'pir" yo'nalishi bo'yicha "Xorazm ziyorat turizm klasteri"ni tashkil etish. Ushbu klaster doirasida ziyorat obyektlari, turopoperatorlar, transport korxonalari va hunarmandchilik markazlari yagona iqtisodiy zanjirga birlashtiriladi.

4. Sohoni raqamlashtirish va yagona navigatsiya-axborot portalini ishlab chiqish: Xorazm viloyatining barcha ziyoratgohlari va avliyolar qadamjolari haqidagi ko'p tilli (o'zbek, ingliz, rus, arab, turk) audio-gidlar, VR/AR (virtual va to'ldirilgan borliq) texnologiyalari va QR-kodli ma'lumotlar tizimini o'z ichiga olgan "Khorezm Pilgrimage" interaktiv mobil ilovasini yaratish.

Mavsumiylik ta'sirini kamaytirish bo'yicha targ'ibot strategiyasini amalga oshirish: Ziyoratchilar oqimini yoz va qish oylarida ham barqaror ushlab turish uchun "Qishki va kuzgi ma'rifiy ziyoratlar" maxsus arzonlashtirilgan tur-paketlarini ishlab chiqish hamda xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar, xalqaro forumlar va media-turlarni o'tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. (2019). Turizm to'g'risida (O'RQ-549-son). Toshkent sh.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. (2019). Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida (O'RQ-537-son). Toshkent sh.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2021). O'zbekiston Respublikasida ziyorat turizmini yanada rivojlantirish va ziyoratchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida (PF-6165-son). Toshkent sh.
4. Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and change. *Annals of Tourism Research*, 37(2), 440-456.
5. Timothy, D. J., & Olsen, D. H. (2006). *Tourism, religion and spiritual journeys*. Routledge.
6. Bhardwaj, D. (2018). Economic dimensions of religious tourism and infrastructure management. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 15(3), 112-125.
7. Tuhliyev, I. S., & Qudratov, G. H. (2018). Turizm rejalashtirishi va boshqaruvi. Darslik. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 280 b.
8. Boltabayev, M. R., & Usmonov, B. Sh. (2020). O'zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali*, (4), 45-52.
9. Navruz-zoda, B. N., & Navruz-zoda, Z. B. (2019). The destination marketing tools for pilgrimage tourism. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 7(5), 26-37.